

**GRZEGORZO W. KOLODKO MONOGRAFIJOS
„GLOBALIZACIJA IR POSOCIALISTINIŲ ŠALIŲ
VYSTYMO SI PERSPEKTYVOS”
RECENZIJA**

Grzegorz Kolodko *Globalizacija ir posocialistinių šalių vystymosi perspektyvos* yra ypatinga knyga, kurios tematika, viena vertus, yra netikėtai aktuali, kita, autorius, tyrinėdamas globalizacijos reiškinį, nagrinėja labai tolimus laikus (mūsų tūkstantmečio pradžia). Visų pirma, tai puikiai parašyta knyga, pilna sąmojingos interpretacijos ir komentarų transformacinės pažangos posocialistinėse šalyse bei jų dalyvavimo globalinės ekonomikos sistemoje klausimais. Autorius sugebėjo pateikti nemažai faktų ir skaičių, aprašančių šiuolaikinius ir būsimus transformacijos ir globalizacijos procesų scenarijus tam tikrose šalyse, pabrėždamas socialinių santykių demokratizacijos, technikos ar mentaliteto sferos progreso svarbą posocialistinėje rinkos transformacijoje.

Siekiant suprantamai pateikti sudėtingą tematiką, knyga suskirstyta į 11 skyrių. Pirmuose trijuose skyriuose autorius aptaria istorinius šiuolaikinės globalizacijos fazės šaknis, akcentuodamas XIX a. etapą bei globalizacijos ir posocialistinės rinkos transformacijos tarpusavio priklausymą. Autorius pažymi, kad šių dviejų procesų persipynimas lemia atgalinius ryšius, nes, viena, globalizacija yra svarbus posocialistinės transformacijos katalizatorius, tačiau, kita, globalizacijos nebūtų, jeigu šiame procese nedalyvautų socialistinis pasaulis. Ketvirtajame ir penktajame skyriuose autorius parodo transformacinės recesijos skalę ir dinamiką bei bendras gilaus ekonominio lūžio priežastis, apsvarstydamas įvairius globalizacijos procesų recesijos, pagyvėjimo bei augimo scenarijus Vidurio ir Rytų Europos bei buvusio TSRS šalyse ir regionuose. Autorius pabrėžia, kad įvairiose šalyse pasirenkamas skirtingas transformacijos kelias. Šeštajame skyriuje aiškinama, kaip išoriniai šokai ir prisitaikymas ekonominės politikos sferoje veikia ekonomikos augimo dinamikos pokyčius ir išsivystymo lygių išlyginimą. Ypatingas dėmesys skiriamas institucijų infrastruktūros svarbai bei sistemingam rinkos kultūros ir santykių kūrimui. Kituose dviejuose skyriuose apžvelgiami ne tik globalizacijos teikiami šansai, bet ir jos keliamos grėsmės, kylančios dėl vis plačiau užmezgamų finansinių ir prekybinių ryšių su pasauline ekonomika. Neretai šios grėsmės suintensyvina regioninius ryšius, atsiranda regionalizmo reiškinys, kuris gali būti globalizacijos pažangos kliūtis, o gali tapti ir papildomu jos katalizatoriumi. Devintajame skyriuje atkreipiamas dėmesys į tai, kad prie bendros rinkos vedanti globalizacija neturi ir neprivalo atvesti prie pasaulinės vyriausybės atsiradimo. Globalizacija vis dėlto reikalauja gilių institucinių permainų, kurios padėtų ekonominę politiką koordinuoti pasaulio mastu. Paskutiniuose dviejuose skyriuose autorius pateikia alternatyvius augimo takų scenarijus, spartų augimą ir ilgalaikį vystymosi procesų stabilumą skatinančios politikos įvairių strategijų pasirinkimo galimybes, taip pat išvadas dėl pageidautinų ekonominės politikos krypčių, aiškiai matomų naujo šimtmečio pradžios iššūkių akivaizdoje. Šis darbas prasideda trumpa pratarne ir įžanga, kurioje autorius pristato knygą, supažindina sujus turiniu ir atskirų poskyrių, kuriuose yra daug savo išvadų ir apmąstymų, problematika. Aiškų knygos tematikos suskirstymas skyriais padeda skaitytojui išsirinkti ir lengvai pereiti nuo vienos temos prie kitos. Šiame leidinyje taip pat pateikiama daug tinkamai parinktos ir apdorotos bei adekvačiai tekste panaudotos statistinės informacijos.

Manytina, kad autoriaus apsiskaitymas ir orientavimasis aprašomame dalyke skiriasi nuo mokslininko, ekonomisto ar politologo, besilaikančio mokslinio išvedimo taisyklių, erudicijos. Savo erudicija autorius, visų pirma, primena stebėtoją, besidominantį ekonomine, socialine, politine, kultūrine ir technine tikrove daugybėje jos apraiškų, nuo ekonominio

augimo ir infliacijos klausimų, nuo demokratizacijos bei mokslo ir technikos revoliucijos procesų, nuo ginkluotųjų konfliktų iki kultūros ir demografijos klausimų. Sakytina, kad ši darbą lėmė disciplinų dalykai - ekonomikos, politikos, sociologijos, kultūros ir demografijos aspektai.

Kai kurias autoriaus pastabas, diagnozes ir sugestijas galima laikyti ne labai išplėstomis ir mažai pagrįstomis, jos paremtos trumpomis prielaidomis, ir net neužbaigtą pagrindinė mintis. Pavyzdžiui, autorius nepaaiškina, kodėl „posocialistinė transformacija yra būtina“ ir kokia nauda atsiranda dėl vietinių, nacionalinių ir regioninių rinkų integracijos (pvz., darbo rinkai). Matuojant posocialistinės transformacijos pažangą BVP pokyčiais, neatskleidžiamas visas šio proceso naudingumas ir jo pasekmės. Nesant tokio komentaro, darytina išvada, kad Baltarusija 1990-1999 metais pasižymėjo spartesniais transformacijos tempais negu Estija (šios dvi šalys užėmė atitinkamai 8 ir 14 BVP reitingo vietas). Šias spragas autorius iš dalies užpildo kitoje leidinio dalyje, pabrėždamas prekybos ir kapitalo judėjimo liberalizavimo laipsnio reikšmę. Be to, pažymėtina, kad trūksta argumentų pateikiant pavyzdžius, susijusius su stabilium ekonominiu augimu demokratijos stokos sąlygomis (Kinijos ir Čilės pavyzdys). Autorius neapibrėžia gana dažnai vartojamo tarptautinio konkurencingumo termino ir jo ryšio su transformacija bei globalizacija.

Svarbus autoriaus indėlis - tam lik. ru posocial ištinęs transformacijos Šalių ekonominio augimo scenarijai. Tačiau juose neatsižvelgiama į įtaką tokių svarbių veiksnių, kaip kai kurių posocialistinių šalių, pvz., Tadžikistanas, vystymosi priklausomybė nuo energetinių žaliavų kainų. Be to, aptardamas šitų valstybių ekonominio augimo veiksniai, autorius atkreipia dėmesį į išorinius veiksniai, stabdančius arba skatinančius šį augimą, ir mažai dėmesio skiria jų vidaus politikai aptarti, ypač jų pasirinktiems transformacijos „takams“. Būtent jie daugiausia lems, kuriems iš minėtų scenarijų teks išsipildyti.

Tačiau tai nėra knyga, kurią reikėtų vertinti pagal tvarkingo mokslinio disputo taisykles, ji tiesiog jai nepriklauso. Jos užduotis yra kita - skatinti apsvarstyti, įsisąmoninti tam tikrus reiškinius ir jų svarbą bei visų pirma padėti gilinant esmines žinias apie abipusę priklausomybę ir atgalinius ryšius tarp globalizacijos ir posocialistinės transformacijos.

Negalėčiau pažymėti visų pabrėžti vertų autoriaus teiginių. Leisiu sau apsiriboti atkreipdama dėmesį į kai kuriuos iš jų. Pirmajame skyriuje autorius pateikia labai svarbų klausimą - „ką daryti, kad dėl tuo pačiu metu vykstančios transformacijos ir globalizacijos nebūtų pasiduota išstūmimui į globalinio kaimo užkampio poziciją?“. Paskui teisingai nurodo, jog būtina turėti gerą vystymosi strategiją. Būtent šioje dalyje, mano manymu, reikėtų dar kartą priminti, kad globalizacijos metu būtent konkurencingumas lemia, kas liks centre, o kas bus išstumtas į periferijas. Globalizacija - tai daugiausia dinamiško - kiekybinio ir kokybinio - prekybos, tarptautinio kapitalo ir paslaugų judėjimo apyvartų augimo procesas. Kaip tik šis augimas nustato ekonomikos konkurencingumą. Bet tai yra priimto konkurencingumo apibrėžimo klausimas.

Antrajame knygos .skyriuje „Globalizacija ir posocialistinė transformacija“ galime susipažinti su posocialistinės transformacijos sąvoka ir reikšme. Grzegorz Kolodko manymu, posocialistinės transformacijos procesą sudaro trys vienu metu vykstantys ir tarpusavyje persipynę procesai: 1) i bėrai i zac ijos ir makroekonominės stabilizacijos, institucijų kūrimo ir mikroekonominės restruktūrizacijos. Tik tada, kai šie procesai vyksta kompleksiskai ir tuo pačiu metu, mes turime santvarkos transformaciją. Tai svarbi autoriaus išvada, kuria j iš remiasi savo kiruose apmąstymuose. Tik gaila, kad visame darbe jiems neskiriama šiek tiek daugiau dėmesio. Autorius iš dalies sugrįžta prie jų kitoje dalyje, kalbėdamas apie tiesioginių užsienio investicijų reikšmę po sočia i ištinęs transformacijos Šalių ekonomikai.

Trečiajame skyriuje autorius lygina šiuolaikinę globalizacijos procesą su panašiais procesais, jau vykusiais pa-sauio istorijoje. Jeigu terminą „globalizacija“ suprastume istoriškai, galėtume prieti išvadą, jog globalizacijos procesai vyko jau praeityje. Pamažu vykstanti mainų tarp Viduržemio jūros regionų ekspansija, nulėmusi daugybės „rytų rinkų“ atsiradimą, buvo pirmasis globalizacijos procesų pakaitalas. Vis dėlto pirmąją didelę tuometinių globalizacijos procesų fazę tapo kolonializmas. Vergijos ir žmonių eksploatavimo plėtotė pirmą kartą parodė grėsmes, kylančias iš globalizacijos. Antroji didžioji globalizacijos fazė vyko XIX amžiuje ir išsivystė dėl technikos progreso. Tačiau didžiausią persilaužimą ekonomikos globalizacijoje padarė interneto revoliucija, visiškai pakeisdama pasaulio dydžio suvokimą „niekur jau nėra per toli“. Tačiau ir šiandien, kaip kadaise, ne kiekvienas gali dalyvauti globalizacijos procese. Kaip teisingai pažymi autorius, anksčiau ekspansijos barjerai buvo gamtinės kliūtys, o šiandien - tai pirmiausia technologija ir ekonomika su politika. Moksio ir technikos atradimų epocha taip pat gali kelti grėsmių. Autorius primena apie vieną iš jų - demografinį sprogingumą. Tačiau tai nėra vienintelė grėsmė, kylanti dėl technikos progreso, prie jų reiktų priskirti grėsmes, susijusias su aplinka ir civilizacija. Suprantama, šioje knygos dalyje yra daugybė skaičių ir istorinių bei demografinių faktų.

Rinkos transformacija, kuri galiausiai bes i transformuojančias ekonomikas turėtų į labiausiai industrializuotų šalių ratą, nėra lengvas kelias. Ketvirtajame skyriuje „Didžioji transformacijos depresija“ skaitytojas, be kita ko, sužino apie didžiosios transformacijos depresijos priežastis. Šioji dalis, mano manymu, verta ypatingo skaitytojų dėmesio. Savo mintimis - „rinkos ekonomika - tai kapitalistinė ekonomika, todėl netgi tokios pavėluotos struktūrinės transformacijos Baltarusijos ūkis neturi kito pasirinkimo, tik judėti į priekį ir sukurti ten funkcionuojančią ir konkurencingą kapitalistinę rinkos ekonomiką. Tereikia įrodyti, kad tai iš tiesų būtų žingsnis pirmyn, o ne atgal“ - autorius mentaliteto problemą, lydinčią visuomenės ir ekonomikos depresiją posocialistinėse šalyse. Norėdamas paaiškinti visuomenės nuotaikas ir baimes vyksrant permainingoms, autorius išvardija pagrindinius iš centro planuojamos ekonomikos sistemos bruožus: periodiškai ekonomikos augimo svyravimai, biurokratinė atsargų paskirstymo tvarka, deficito sindromas bei prasta prekių ir paslaugų kokybė, žemas pragyvenimo lygis nepaisant didelio augimo, ekstensyvių augimo veiksmų išsivystymas bei nepakankamai efektyvios investicijos. Nepaisant šių trūkumų, šalių ūkiai sugebėjo sumažinti atstumą iki labiau išsivysčiusių valstybių, kad ir padidindami gamybos lygį. Tai paaiškina atsiradusį žmonių nepasitikėjimą permainingomis ir kapitalistinio ūkio sistemos veiksmingumu, o tai pagilino transformacijos recesiją. Tačiau, kaip pažymi autorius, be jokios abejonės, didžiosios transformacijos depresijos negalima paaiškinti vien praeties palikimu arba išorinio šoko padariniais. Esminį vaidmenį suvaidino politika.

Kitose dviejuose skyriuose, kurie tam tikra prasme pakartoja ankstesnįjį, pateikiama daugiau skaičių pavyzdžių, iliustruojančių recesijos trukmę atskirose šalyse, išreiškiamą per dešimtmetį nuo 1990 iki 1999 m. sukaupto BVP dinamika. Šioje vietoje, kaip pabrėžia pats autorius, „nėra svarbus vien absoliutus pajamų lygis, bet ir kelias, kuriuo einant tas lygis pasiektas“ ir kuriam visame darbe skiriama daug mažiau dėmesio. Grzegorz Kolodko teigia, kad, norint likviduoti ekonomikos trūkumus, nepakanka atkurti iki transformacijos buvusį BVP. Reikalingas ilgalaikis ir spartus augimo tempas. Tačiau svarbiausias klausimas, kokia kaina pasiekiamas šis spartus ir ilgai trunkantis augimas? Kaip teisingai pažymi autorius, labiausiai motyvuotas turėtų būti pusiausvyrą išlaikantis augimas, išliekiant demokratinėms struktūroms, plečiantis įstaigoms, investuojant į visuomenės švietimą, progresuojant technikai. Be to, autoriaus nuomone, jeigu ne šiuo metu vykstanti visuotinė technologijų revoliucija ir *know-how* transferas, transformacijos recesija kai kuriose šalyse galėtų būti dar gilesnė ir trukti ilgiau, o kitose šalyse pagyvėjimas būtų santykiškai silpnas, o augimas lėtesnis.

Taigi ar globalizacija suteikia daugiau galimybių, ar sukelia pavojų posocialistinės ekonomikos plėtrai? Grzegorz Kolodkos įsitikinimu, faktinė nauda, gauta iš anksto įvertinus globalizacijos suteikiamas galimybes ir kainą, priklauso mažiausiai nuo dviejų sąlygų:

- negalima sau leisti prarasti ekonominio suverenumo ankstyvoje permainų fazėje, reiškiančio esminį sugebėjimą savarankiškai lemti reprodukcijos proceso varžymą;
- reikia turėti tinkamą institucinių reformų programą ir su ja suderintą visuomeninio bei ekonominio vystymosi strategiją, kurią būtų galima taikyti savo šalies ir ekonomikos labui 24 valandas per parą.

Tačiau, kaip pažymi autorius, daugelyje šalių šios sąlygos nėra įvykdomos arba dėl pernelyg didelės priklausomybės nuo vidinio finansavimo, arba dėl ekonominės politikos tinkamos koncepcijos nebuvimo. Pavyzdžiui, pernelyg daug išskolinusi valstybė priversta ieškoti paramos Tarptautiniame valiutos fonde, kuris savo ruožtu priėjimą prie finansavimo daro nepriklausomą nuo priimamų sąlygų: stabilizacijos paketų, paprastai siūlančių gana vienpusiškai suformuotą struktūrinių reformų politiką.

Aišku viena, kad vis daugiau to, kas vyksta konkrečios šalies ūkyje, priklauso nuo to, kas vyksta už jo ribų - pasauliniame ūkyje. Viena galimybių atsilaikyti prieš pasaulinės rinkos iššūkius - vis labiau intensyvėjanti regioninė integracija. Tikriausiai būtent tai turint omenyje buvo parašytas kitas šios knygos skyrius „Regionalizmas: saugus globalizacijos variklis?“ Autorius pabrėžia, kad dažnai pirmiausiai integruojasi kaimyninės rinkos. Tokių natūralių procesų nebuvimą dažniausiai lemia politinės kliūtys, pavyzdžiui, silpni prekybiniai santykiai tarp Estijos ir Rusijos arba tarp Baltarusijos ir Lenkijos. Tačiau, kita vertus, nederėtų pamiršti, kad pernelyg didelis priklausymas nuo regioninių ryšių, ypač mažų šalių, sukelia grėsmę būti paveiktoms kaimyninių šalių, nuo kurių jos iš dalies priklauso, ekonomikos krizės. Taip nutiko Estijos ūkiui, kai Suomijoje sumažėjo vidaus paklausai (1998 m.) arba Rusijos ekonomikos krizės laikotarpiu (1997-1999 metais). Nepakankama ekonomikos ryšių diversifikacija reiškia šalies jautrumą krizėms. Vis dėlto - ar regionalizmas stiprina, ar stabdo globalizacijos procesus? Grzegorz Kolodko išvelgia dvi poveikio galimybes atsižvelgiant į tai, kaip suvokiamas *globalizacijos* terminas: „Jeigu suvoktume globalizaciją kaip pasaulio kapitalistinės sistemos atsiradimą, kuri apima visus regionus ir šalis, griaudama dirbtinius barjerus, bet ne likviduodama lokalius skirtumus, regionalizmo klestėjimas jai neprieštarauja. Bet jeigu suprastume ją kaip visuotinai ir tobulai atverstą pasaulio rinką, kur kiekvienoje vietoje parduodama proporcingai tik tiek, kiek ši šalis įneša į pasaulio gamybą, o likusi paklausos dalis yra patenkinama kitur agaminta pasiūla, tai regionalizmas akivaizdžiai gali būti kliūtis jos kelyje“. Taigi iš autoriaus išvadų galima spręsti, kad šiuolaikinis regionalizmas vis dėlto yra labiau globalizaciją skatinantis mechanizmas negu kliūtis jos kelyje ar nuo jos saugantis skydas. Šiuo metu daugelis šalių vienu metu priklauso kelioms grupėms. Tai liudija, jog integracijos procesai vyksta daugeliu lygmenų ir skirtingose srityse. Tolesnius ilgalaikės globalizacijos procesus lems artėjantys ir giliau besiintegruojantys regioninės ekonomikos veiksniai, pvz., nafta ir Europos Sąjunga, visiškai arba ideali globalizacija. Vis dėlto sunku įsivaizduoti, kad kada nors tokiu būdu bus pasiekta „ideali globalizacija“, t. y. viena visiškai ir idealiai integruota ekonomika. Autoriaus nuomone, ideali pasaulinė ekonomika - „tai daug idealiai funkcionuojančių, puikiai suderintų ekonomikų įvairiose pasaulio vietose“. Autorius taip pat pažymi, kad „ideali demokratija reiškia visuotinį jos įsigalėjimą visose ekonomikose“. Ši mintis yra ypač mažai tikėtina, kadangi vis didesnis vaidmuo tenka kultūriniais, religiniais bei psichologiniams veiksniams, kurie demokratijai, taip pat ir globalizacijai suteikia visiškai kitą prasmę. Taigi mažai tikėtina, kad visos šalys vieningai paremtų globalizacijos idėją. Pritariu autoriaus minčiai, kad „norint lygiomis teisėmis naudotis globalinio produkto paskirstymu, reikalingos pasaulinės institucijos, kurios

koordinuotų viso pasaulio ekonomikos politiką".

Apibūdinant priešpaskutinį skyrių, pavadintą „Pasyvūs scenarijai ir aktyvi politika XXI amžiui“, galima trumpai konstatuoti, kad jame kruopščiai atlikta statistinių duomenų atranka bei įdomūs ir išsamūs paties autoriaus skaičiavimai, koks galėtų būti ekonomikos augimo scenarijus tam tikrose posocialistinės transformacijos šalyse. Tačiau, kuriantis posocialistinėms ekonomikoms, ėmė rasti naujų klausimų, problemų ir pavojų, sukeliančių įvairias reakcijas ir požiūrius į ekonomikos augimo klausimą. Taigi daryti prognozes pagal kurį nors autoriaus pateiktą scenarijų sunku, tačiau visada verta jais remiantis padaryti išvadas apie būsimą ekonomikos politiką posocialistinės transformacijos šalyse. Štai keletas autoriaus pateiktų išvadų: 1. Instituciniai sprendimai yra pagrindinis veiksnys, lemiantis greitą ir stabilų augimą. Institucinių sprendimų nepaisymas lemia sistemos tuštumą ir neformalios institucionalizacijos reiškinius. 2. Vyriausybės politikos ir permainų diegimo būdo kokybė yra svarbesnė už viešojo sektoriaus apimtį. 3. Besi transformuojančių Šalių politika turi būti orientuota į teisinės sistemos pakeitimą ir tobulinimą, kad ji būtų naudinga rinkos ekonomikai. 4. Sėkminga visuomeninių finansų sistemos decentralizacija turi užtikrinti savivaldybėms didesnę išdo nepriklausomybę. Be to, išdo politika turi užkirsti kelią perdėtam pajamų persikirstymui. 5. Prieš liberalizuojant kapitalo rinkas, turi būti įkurtos institucijos, lengvinančios kapitalo rinkų funkcionavimą. 6. Tarptautinės organizacijos privalo remti globalizacijos procesus ir didinti regionų integraciją. 7. Bretton Wooda sistemai priklausančios organizacijos turėtų iš naujo peržiūrėti savo politikaposocialistinių ekonomikų atžvilgiu, daugiausia dėmesio skirdamos stabilizacijos politikai ir vidutinės trukmės arba ilgalaikėms plėtos strategijoms.

Dar kartą norėčiau pabrėžti Grzegorz Kolodkos atliktą milžinišką tiriamąjį darbą. Pasirinktas tyrimų objektas dėl nagrinėjamų disciplinų temų yra sudėtingas ir reikalaujantis daug darbo. Vis dėlto svarbiausia, kad Šioje globalizacijos ir posocialistinės transformacijos reiškinius nagrinėjančioje monografijoje pateikiami veiksniai, trukdantys tinkamai reaguoti į šiuolaikines rinkos transformacijos ir globalizacijos problemas, nors galėtų būti panaudoti veiksmingesnei valstybės politikai, leidžiančiai gauti daugiau naudos iš abiejų reiškinių. Recenzuojamas darbas yra svarbus žinių apie posocialistinių šalių problemas ir perspektyvas globalizacijos laikais šaltinis. Išanalizavus pateiktą problematiką, padarytos išvados galėtų padėti visuomenei pasirengti bei teigiamai nusiteikti gyvenimui propaguojamos globalizacijos ir integracijos laikais.

Dr. Malgožata Runievič,

Transformation, Integration and Globalization Economic Research Institute (TIGER)

L. Koźminski Academy of Entrepreneurship and Management